

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
“ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

Видається з 1964 р.

№ 503

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Відповідальний редактор – проф., д-р філол. наук Левко Полога

Львів
Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”
2004

Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2004, № 503. – 196 с.

У Віснику опубліковано статті, які розкривають такі тематичні напрями: теоретичні засади термінознавства та лексикографії, термінологія природничих та гуманітарних знань.

Для науковців і фахівців різних галузей знань, а також викладачів і студентів навчальних закладів.

*Рекомендовано Вченою радою Національного університету “Львівська політехніка”
(протокол № 7 засідання від 18.02.2004 р.)*

Редакційна колегія:

проф., д-р філол. наук Левко Полюга (відповідальний редактор);
проф., д-р філол. наук Олександра Сербенська (заступник відповідального редактора);
с. н. п, канд. техн. наук Роман Рожанківський (відповідальний секретар);
проф., д-р філол. наук Флорій Бацевич;
доц., канд. філол. наук Геннадій Вознюк;
проф., д-р фарм. наук Марія Ганіткевич;
проф., д-р техн. наук Ярослав Гумницький;
проф., д-р філол. наук Софія Денисенко;
доц., канд. філол. наук Володимир Задорожній;
проф., д-р техн. наук Микола Кукляк;
доц., канд. філол. наук Олена Левченко;
доц., канд. техн. наук Георгій Лисяк;
проф., д-р техн. наук Орест Лозинський;
доц., канд. техн. наук Богдан Рицар;
проф., д-р техн. наук Богдан Стадник;
проф., д-р філол. наук Михайло Худаш.

*Вісник видано за фінансової підтримки Інституту менеджменту та економіки
Національного університету “Львівська політехніка”
(директор інституту – професор, д-р екон. наук О. Кузьмін)*

*Адреса редколегії:
Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери, 12, Львів–13, 79013*

соціолінгвістичних процесів (а це переважно екстенсивний підхід) уже майже вичерпано. Разом з тим доцільно розробити спільно з російською стороною узгоджену програму дій з метою предметного забезпечення мовних потреб українців у Росії та росіян в Україні.

До практичних кроків задля утвердження державності української мови варто віднести практику формування україномовних державних стандартів, створення комп'ютерного термінологічного банку даних, заснування державного Фонду українського словникарства та ін. Наші лінгвісти мають запропонувати владним структурам з урахуванням світового досвіду (наприклад, мовної реорганізації Чехії, Румунії 20-х років минулого сторіччя, Ізраїлю після 1949 року), поетапний алгоритм таких можливих і доцільних кроків. Усе це можна обговорити, поєднавши зусилля фахівців, на загальнодержавній максимально прагматичній конференції.

Настала пора запропонувати детальну послідовність дій у часі та просторі стосовно реальних акцій мовної політики в Україні. На лінгвістів покладається велике соціально-політичне завдання: створити систему механізмів для реалізації постулатів ст. 10 Конституції України, без чого державотворчі процеси в нашій країні стають небезпечною суспільною фікцією.

1. Кияк Т.Р. *Державна двомовність – міфи та реальність* // Збірник наукових праць "Українська термінологія і сучасність". – К.: НАН України, 1998. 2. Ferguson, Charles. *Diglossia*. *Word*/15, 1959. – P.325–340. 3. Haugen. Einar. *Language Planning*. In: *Ammon*, 1987. – 627р. 4. Гавранел Б. *Задачи литературного языка и его культура* // Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогрес, 1967. – 341 с. 5. Апресян Ю.Д. *Трудности построения формальной модели языка* // Кибернетика: Перспективы развития – М.: Наука, 1981. – 109с. 6. Потебня О. *Язык и народность* // Мысль и язык. – К., 1993. – 172 с.

УДК 800

Антанас Сметона
Вільнюський університет, Литва
Валентин Кулинич
Акціонерне товариство "Архетипон", Литва

ЛИТОВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ЗЛОКАЛІЗОВАНИХ КОМПЮТОРНИХ ПРОГРАМАХ

© Сметона А., Кулинич В., 2004

У статті йдеться про розвиток литовської термінології в галузі інформаційних технологій. Позаяк російська мова в Литві не була ні робочою мовою на підприємствах, ні мовою навчання, передумови формувати литовську термінологію існували вже в сімдесятих роках. Найінтенсивніша термінологічна праця почалась у дев'яностих роках, коли взялися за локалізацію програм від *IBM/Lotus* та *Microsoft*. Злокалізовані продукти мусять перейти експертизу в Державній комісії з литовської мови, й лише такі програми навчальні заклади можуть придбати шляхом відкритих конкурсів. У цілому праця термінологів проходить такими етапами. (1) Склавши список англійських термінів, і проаналізувавши їх відповідники в латиській, російській і польській мовах, пошукують наявні литовські. (2) Якщо не знайдено жодного придатного литовського терміна, створюють новий, вибираючи слово із загальноомовної лексики або засобами словотвору. (3) Якщо ж внутрішніми засобами литовської мови створити термін неможливо, адаптують міжнародне слово, достосовуючи його до граматичної системи литовської мови. Сьогодні розвиток литовської термінології відповідає досягненням у галузі обчислювальної техніки й задовольняє вимоги суспільства.

The paper describes development of Lithuanian IT terminology. Since Russian was neither working language in the Lithuanian enterprises, nor language of instructions in the universities, the proper foundation for development of the national terminology was laid as far back as in seventies. The most intensive terminology work in the field of IT and telecommunication has been started in later nineties when localization of *IBM/Lotus* and *Microsoft* products has commenced. Implementation of national terminology is backed by requirements of examination in the State Language Commission; only properly localized software products can be purchased by state-owned institutions (incl. schools) under procurement rules. In general, the following approach is employed by the terminologists. (1) After composing a list of terms in English and analysing their counterparts in Latvian, Russian and Polish, existing Lithuanian terms are looked for in various dictionaries and analysed. (2) If there are no

suitable existing terms, new terms are created either taking words from common vocabulary or by means of lexical morphology. (3) If creation of a term is not possible by internal means of Lithuanian language, an international term is adopted adjusting it to the grammatical system of Lithuanian. Nowadays, state of affairs in development of Lithuanian terminology can satisfy needs of both the general public and the specialists.

Десять-п'ятнадцять років тому в Литві почали інтенсивно локалізувати чужомовні програми. Одна з найактуальніших проблем у цій галузі – створення й адаптація нової термінології. Сьогодні можна ствердити, що до виконаної термінологічної праці й науковці, і громадськість поставилися досить схвально (хоча й не бракує протилежних поглядів, особливо серед гакерів та деяких фахівців).

Комп'ютерну термінологію (чи то термінологію обчислювальної техніки) литовською мовою почали складати майже пів століття тому. У сімдесятих роках минулого століття у вільнюському об'єднанні обчислювальної техніки “Сігма” створили першу в СРСР лампову обчислювальну машину “ЭВ 80”, оригінальний комп'ютер “Rūta”. Розробляли й оригінальні технології твердих дисків. Підприємство, звичайно ж, було всесоюзного підпорядкування, усю документацію вели російською мовою, але навіть у ті часи російська мова не була ані робочою мовою, ані мовою, якою готували фахівців. Тож існували всі передумови формувати литовську термінологію для обчислювальної техніки. Це відбилося у словниках: “Словник термінів фізики” (1979, приблизно 18 тис. термінів литовською, російською, англійською й німецькою мовами; перші стислі видання з'явилися в 1958 та 1971 роках); “Російсько-литовський словник політехнічних термінів” (1984); “Словник термінів інформатики” (1993); “Тлумачний словник комп'ютерії” (1995); “Тлумачний англо-литовський словник термінів комп'ютерії” (1997); “Литовсько-англо-російсько-німецький словник термінів інформатики” (1997); “Словник із сучасних комп'ютерних програм і мереж” (2003). Усього близько 20 словників. Усе це склало добрі передумови для локалізації комп'ютерних програм і зокрема – розвитку литовської комп'ютерної термінології. Якість термінів забезпечують тим, що словники (і термінологічні стандарти), що їх видають накладом, більшим за 100 примірників, проходять обов'язкову експертизу в Державній комісії з литовської мови.

Локалізувати англійські комп'ютерні програми в Литві розпочали з дев'яностих років минулого століття. Перші злокалізовані програми не стали дуже поширеними (напр.: Lotus Notes, Word 5). Але за останні 5–7 років злокалізовано такі популярні програми, як Mozilla, Opera, MS Windows XP, Open Office, частину MS Office XP, 2003 тощо. Ці програми використовують уже дуже широко, тож і з комп'ютерною термінологією ознайомилися і призвичаїлися до неї багато користувачів. Найважливіший чинник ширення – позиція Міністерства освіти, за якою середні школи мусять використовувати вилучно злокалізоване програмове устаткування.

Останніми десятиліттями в Литві склалися традиції “доброї практики” створення комп'ютерної термінології, що її використовують в локалізації. Будь-який проект з локалізації починають, створюючи термінологічну групу, до складу якої входять програмісти, перекладачі й обов'язково принаймні один мовознавець-термінолог. Завдання групи – створити єдиний перелік англо-литовських термінів, які будуть вживати у злокалізованій програмі.

Теоретичні засади, якими керуються окремі творці литовської термінології, безперечно, можуть різнитися. Але якщо локалізатори турбуються про схвалення створеного продукту (а разом з тим – і термінів) у Державній комісії з литовської мови, вони мусять дотримуватися узвичаєних норм створення технічних термінів. Наприклад, програмні продукти для середніх шкіл закупаються централізовано, а отримати державне замовлення можна лише через конкурс. В умовах конкурсу є вимоги відповідності продукту до норм стандартної литовської мови. Тому більшість термінологів керуються теоретичними засадами, що їх викладали й викладають у своїх працях С. Шалкавскіс, Й. Клімавічюс, К. Гайвяніс, С. Кейніс; Д. Лоте, Е. Вюстер, Г. Піхта та ін. Крім того, основоположними джерелами для термінологічної праці є стандарти ISO та їх локалізовані версії LST, обов'язкові в Литві.

На практиці, локалізуючи комп'ютерні програми, литовські комп'ютерні терміни створюють таким шляхом:

1. Складають список мовою оригіналу (здебільшого – англійською). За змоги з'ясовують, чи нема відповідних термінів у мовах з наближенішою граматичною структурою, ніж англійська – в латиській, російській, польській. Це потім допомагає точніше зрозуміти дефініцію терміна та вирішити, чи варто його перекласти, а може треба просто адаптувати. Також за змоги добирають відповідні терміни німецькою та французькою мовами – потім їх використовують, упорядковуючи стандарти та поповнюючи Державний банк термінів.

2. Розшуковують литовські терміни в наявних термінологічних і загальних словниках і попередньо злокалізованих програмах. Так досягають спадковості та стабілізації термінології. Більшість таких термінів схвалюють і використовують у подальшій локалізації. На цьому етапі можливі дві проблеми: або наявний термін не відповідає певним принципам вдалого терміна, або є декілька термінів. У першому випадку створюють кращий термін, у другому – обирають найкращий. На цьому етапі можна переглянути терміни з інших технологічних галузей – особливо, якщо йдеться про вузько спеціалізовані програми: бухгалтерські, видавничі, вишивання, малювання тощо.

Переглядають і мікросистеми, в які входять розшукані терміни. Так досягають високої системності термінологічних мікросистем.

Приклад 1. Локалізуючи *Windows XP*, до терміна *file* мали три наявних відповідники – *failas* (адаптований англійський), *byla* (що відповідає українському “справа”), *rinkmena* (від слова *rinkti* “збирати” – приблизне значення “сукупність того, що зібрано в одне”). Під час роботи в пресі з’явилися статті авторитетних мовознавців з критикою щодо терміну *byla*, а термін *rinkmena* тоді майже не вживали. Тому обрали *failas*. Але в 2003 році термінологи Комісії з литовської мови вирішили, що термін *rinkmena* – найвдаліший. Локалізатори *Open Office (byla)* й *Windows (failas)* з цим погодилися й пообіцяли в наступних своїх програмах замінити цей термін на *rinkmena*.

Приклад 2. Термін *Word wrap* знайшли в текстах з видавничої справи – *laužyti eilutes* (дослівно – “ломати рядки”). Цей вибір підтримує й французький термін *passer a la ligne*.

Приклад 3. Семантика терміна *break* зокрема входить в ту саму мікросистему, що й *wrap*. Тому *line break* перекладено як *eilutės lūžis* (дослівно “злом рядка” – іменник від *lūžti* “переломитись”, створений парадигмацією).

3. Відібравши наявні терміни й упорядкувавши їх мікросистеми, беруться за нові. Створення нових термінів має цілком відповідати нормам литовської лексики, лексичної семантики та словотвору. Досконально з’ясувавши дефініцію терміна, литовський термін підбирають двома способами: або добирають найближчий семантичний відповідник із загальномовної лексики, або ж засобами словотвору створюють нове слово. Не обходять і вузько вживаних професіоналізмів та діалектизмів, що відповідають нормам стандартної мови. Можливості литовської мови в цій галузі дуже широкі. У “Словнику литовської мови” – близько 350 тис. лексичних одиниць; іменник можна утворити з більш як 600 суфіксами. Можлива також префіксація, парадигмація й композиція.

Приклад 1. Деякі терміни можна досить натурально перекласти або ж можна підібрати до них семантично близькі слова із загальної лексики: *mouse – pelė* “миша”, *window – langas* “вікно”, *tree – medis* “дерево”, *virtual – menamas* “удаваний”, *anchor – inkaras* “якір”; *hosting – priegloba* (іменник від дієслова *priglobti* “дати притулок”), *browser – naršyklė* (іменник від дієслова *naršyti* “нишпорити”), *bold – pastorintas* “погрублений”, *italic – pasviras* “похилий”, *bookmark – žymelė* “закладка”.

Приклад 2. Створюють придатні мікросистеми термінів (або окремі терміни) засобами словотвору: *header – antraštė* “наднапис”, *footer – paraštė* “під-напис” (префіксація); *mark – žyma, bullet – žymė, marker – žymeklis, bookmark – žymelė, label – žymena, cursor – žymiklis, attributes – požymiai* (іменники від дієслів *žymėti* “відзначати, маркувати”, *pažymėti* “позначати”) створено засобами суфіксації та парадигмації); *pooling, scan – žvalga, browser – žvalgyklė, seeking – žvalgymas, browsable – žvalgytinas, navigator – žvalgytojas, scanner – žvalgytuvas, overview, reviewing – peržvalga* (від дієслова *žvalgyti* “виглядати, обстежувати”); *videodisk – vaizdadiskis, image – vaizdas, arvaizdas, video clip – vaizdelis, image map – saitinis vaizdynas, viewer – vaizduoklė, monitor – vaizduoklis* (від іменника *vaizdas* “вид”). Варто зазначити, що громадськість неоднозначно сприймає широке використання однокореневих похідних – дехто із користувачів вважають це неприйнятним і віддають перевагу англійським адаптованим формам. Але використання цих термінів у школах, на нашу думку, з часом змінить ситуацію.

4. Лише в тому разі, коли створити термін внутрішніми засобами литовської мови не вдається, беруться адаптувати чужомовні слова. Важко сказати, який відсоток адаптованих термінів може бути в термінологічній базі певної галузі. Науково-технічній термінології взагалі властива висока інтернаціоналізація. Комп’ютерна термінологія – не виняток. Але за змоги слід розрізнити дві групи термінів: вузькоспеціалізованих, які використовують лише фахівці (напр.: *domain – domenas, emulation – emuliacija, extranet – ektranetas*), та термінів, щодо яких простежується тенденція ширшого використання (напр.: *file – rinkmena, folder – aplankas, printer – spausdintuvas, browser – naršyklė*). Першу групу, безперечно, й адаптують, і перекладають, що ж до другої – її терміни треба адаптувати якнайрідше, а здебільшого перекладати. У новому “Словнику із сучасних комп’ютерних програм і мереж” (2003) – більше 5000 комп’ютерних термінів та фраз інтерфейсу; з них лише 15 відсотків – адаптовані чужомовні слова, більшість з яких – це давно вживані міжнародні слова й терміни.

Адаптуючи іноземні слова, їх достосовують до граматичної системи литовської мови, тобто додають закінчення, яке вказує на відмінок, число й рід. Згідно з теорією норми та сторічною практикою нормалізування стандартної литовської мови міжнародним терміном вважають слово, прийняте в англійській, французькій і німецькій мовах, що своїми коренями сягає латинської або давньогрецької мови. Тому механічну адаптацію англійських термінів унеможливлено, а в колах фахівців з культури мови, зокрема – термінологів, часто сперечаються щодо експансії англійської термінології.

Приклад 1. Як уже зазначалося, частину адаптованих комп’ютерних термінів складають терміни й міжнародні слова, що їх вже давно вживають у литовській мові: *address – adresas, contact items – adresai, animation – animacija, hardware – aparatūra, optimize – optimizuoti, line – linija, indexing – indeksavimas, index – rodyklė* (“показчик”), *indeksas, intensity – intensyvumas, drop cap – inicialas*. Із прикладів бачимо, що використовують не лише тотожні відповідники (*address – adresas*), але й часткові синоніми (*hardware – aparatūra*), й міжнародні слова, вживані здавна (*drop cap – inicialas*).

Приклад 2. Адаптовані англійські терміни: *modem – modemas, hypermedia – hipermedija, hypertext – hipertekstas, cybernaut, internaut – internautas, internet – internetas*. Як бачимо з прикладів, адаптують фонетику й орфографію англійського (міжнародного) слова й додають до нього закінчення: *hipertekstas – hiper-* грецький прийменник, у литовській термінології давно вживають з *-i-*; *-tekst-* у литовській мові нема графеми *x*, тож пишуть через *ks*; закінчення *-as* указує на іменник чоловічого роду однини в називному відмінку.

Приклад 3. Якщо міжнародне слово має литовський відповідник, перевагу віддають останньому (за інших рівних умов): *user limit – vartotojų ribojimas* (хоча у фінансовій галузі є слово *limitas*), *navigator – žvalgytojas, vediklis* (у морській термінології є *navigacija*). Іноді через семантичні розбіжності перевагу віддають нелитовському слову: *minimize – minimizuoti, maximize – maksimizuoti*. Литовські відповідники *mažinti, didinti* – “зменшувати, збільшувати” не мають семантики “зменшувати чи збільшувати до найменшого чи найбільшого”.

Наприкінці варто зазначити, що розвиток литовської комп'ютерної термінології відповідає теперішнім досягненням у галузі обчислювальної техніки й задовольняє вимоги суспільства. Разом з тим (не зважаючи на деякі протилежні думки, що природно в демократичному суспільстві) вона лишається питомо національною й відповідає нормам стандартної литовської мови. Створюючи термінологію, в належному співвідношенні використовують і внутрішні можливості мови (*багатий словотвір, термінологізація загальної лексики, використання наявних термінів*), і можливості адаптації чужомовних термінів.

1. Žalkauskas V. *Šiuolaikinių kompiuterių programų ir tinklų žodynas: anglų - lietuvių - prancūzų kalbomis*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. 2. *Lietuvių kalbos enciklopedija / V. Ambrazas et al.; parengė K. Morkūnas; redagavo V. Ambrazas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999. 3. Gaivenis K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla, 2002. 4. *Terminologijos principai ir metodai. LR standartas*. 5. *Terminology work – Principles and methods. Стандарт ISO*. 6. *Terminology work – Harmonization of concepts and terms. Стандарт ISO*. 7. Keinys S. *Terminologijos abėcėlė*. Vilnius: Mokslas, 1980. 8. Головин Б. Н., Корбин Р. Ю. *Лингвистические основы учения о терминах*. Москва, 1987.